

حمیدرضا اکبرپور^۱

مقدمه

مذهب یکی از عوامل اصلی در فرآیند شکل‌گیری هویت افراد یک جامعه است. از نظر روان‌شناسان عضویت در گروه‌های اجتماعی- مذهبی و تعلق خاطر به این گروه‌ها، همچون سپری در برابر ازخودبیگانگی است. دین و مذهب همواره از نیرومندترین عوامل ایجاد نظم و ثبات در روابط اجتماعی و سیاسی بوده است و از سوی دیگر از مهم‌ترین عناصر ایجاد همبستگی اجتماعی در سطح جوامع است. به همین علت پیوستن به گروه‌های مذهبی از دیرباز وجود داشته است و قدمت این گروه‌ها به درازای تاریخ است. بر همین اساس، اقلیت‌های مذهبی نخستین گروه از اقلیت‌ها بودند که تحت حمایت‌های حقوق بین‌الملل قرار گرفتند. سایر اقلیت‌ها پس از رخداد‌های تاریخی همچون انقلاب‌های فرانسه، آمریکا و رشد آگاهی ملی بود که مورد حمایت و تحت پوشش حقوق بین‌الملل قرار گرفتند (فضائلی، کرمی و اسدی، ۱۳۹۶: ۱۱۶). در این میان، جامعه بین‌المللی با توجه به قدمت این موضوع و اهمیت روزافزونی که بحث برابری انسان‌ها در برخورداری از حقوق پیدا کرد، تلاش‌هایی را به منظور هنجار سازی برای نهادینه‌سازی گفتمان حمایت از اقلیت‌ها به‌ویژه اقلیت‌های دینی انجام داد. این تلاش‌ها در قالب اسناد سازمان ملل تبلور کرد. در این اسناد به صورت عام و خاص به حقوق اقلیت‌های مذهبی اشاره شده است. از سوی دیگر، حمایت از اقلیت‌های مذهبی در دو قالب آزادی مذهبی و حقوق اقلیت‌ها مورد توجه قرار گرفته است (فضائلی، کرمی و اسدی، ۱۳۹۶: ۱۲۸). اما علی‌رغم شکل‌گیری کنوانسیون‌ها و صدور بیانیه‌های متعدد حول محور اقلیت مذهبی، هنوز تعریف رسمی از آن ارائه نشده است (لسانی، ۱۳۸۲: ۱۳۳). البته این مفهوم به‌گونه‌ای کلی تحت اصل عدم تبعیض^۲ در نظام حقوق بشر، امری مسلم و پذیرفته شده است (Jayawickrama, ۲۰۰۲: ۱۷۴). با توجه به جمیع جهات، اقلیت مذهبی را می‌توان «گروهی از افراد که جمعیتی کمتر از بقیه مردم کشور یا ایالتی از کشور داشته باشند و دارای مذهب و اعتقاداتی متفاوت با سایر اعضای جامعه بوده و برای حفظ آن خصایص و ویژگی‌ها، احساس همبستگی دارند اما در عرصه‌های مختلف به‌ویژه در اداره جامعه به‌طور مؤثر و با فرصت یکسان و همانند اکثریت، مشارکت و حاکمیت ندارند» تعریف کرد (فضائلی، کرمی و اسدی، ۱۳۹۶: ۱۲۰).

۱. باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

۲ Non-Discrimination

اسناد عام در باب اقلیت‌های دینی

- منشور ملل متحد^۱

در منشور، نامی از اقلیت‌ها ذکر نشده است ولی بر تساوی همه افراد و برخورداری آنان از حقوق و آزادی‌های اساسی بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب تأکید شده است. مقدمه و مواد ۱۳، ۵۵ و ۷۶ منشور به این مسئله اشاره دارند. بند اول ماده ۱۳ اقرار می‌دارد که مجمع عمومی نسبت به اموری، موجبات انجام مطالعات و صدور توصیه‌هایی را فراهم می‌کند از جمله «ترویج همکاری بین‌المللی در رشته‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و کمک به تحقق حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس، زبان و مذهب». بند سوم ماده ۵۵ نیز اعلام می‌دارد که سازمان ملل متحد اموری مانند «احترام جهانی و مؤثر به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس و زبان یا مذهب» را تشویق می‌نماید. بند سوم ماده ۷۶ در باب مقاصد سازمان ملل متحد در موضوع قیومیت نیز اقرار می‌دارد که یکی از اهداف اصلی قیومیت، عبارت است از «تشویق حس احترام به حقوق بشر و آزادی‌هایی که برای عموم، اساسی می‌باشند بدون تمایز نژادی، جنسی، زبانی، مذهبی و تقویت این معنی که تمام ملل جهان نیازمند یکدیگر می‌باشند».

- اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲

در اعلامیه نیز به‌مانند منشور، نامی از اقلیت‌ها برده نشده است ولی در ماده ۲ این اعلامیه به برخورداری افراد از همه حقوق بدون تبعیض از حیث نژاد، جنس، زبان یا مذهب تأکید شده است. این ماده اقرار می‌دارد که «همه انسان‌ها بی‌هیچ تمایزی از هرسان که باشند اعم از نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقاید سیاسی یا هر عقیده دیگر، خاستگاه اجتماعی و ملی، دارایی، محل تولد یا در هر جایگاهی که باشند، سزاوار تمامی حقوق و آزادی‌های مطرح در این اعلامیه‌اند».

- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۳ و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۴

در هر دو میثاق، ماده ۲ به بحث برخورداری افراد از حقوق مطرح‌شده بدون هرگونه تبعیض نژادی، جنسی، زبانی یا مذهبی تأکید کرده است. بند یک ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و بند دوم ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اقرار می‌دارند که «کشورهای طرف این میثاق متعهد می‌شوند که اعمال حقوق مذکور در این میثاق را بدون هیچ نوع تبعیض از حیث نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقیده سیاسی یا هرگونه عقیده دیگر، منشاء ملی یا اجتماعی، ثروت، نسب یا هر وضعیت دیگر تضمین نمایند».

^۱ Charter of the United Nations

^۲ Universal Declaration of Human Rights

^۳ International Covenant on Civil and Political Rights

^۴ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

- کنوانسیون حقوق کودک^۱

در این کنوانسیون نیز ماده ۲ به بحث برخورداری کودکان از تمام حقوق این کنوانسیون بدون اعمال هرگونه تبعیض از جمله تبعیض مذهبی تأکید شده است. بند یک ماده ۲ این کنوانسیون اقرار می‌دارد که «کشورهای طرف کنوانسیون، حقوقی را که در این کنوانسیون در نظر گرفته شده است برای تمام کودکانی که در حوزه قضائی آنها زندگی می‌کنند بدون هیچ‌گونه تبعیضی از جهت نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقاید سیاسی، ملیت، جایگاه قومی و اجتماعی، مال، عدم توانایی، تولد و یا سایر احوال شخصی والدین و یا قیم قانونی، محترم شمرده و تضمین خواهند نمود».

اسناد اختصاصی در باب اقلیت‌های دینی

- کنوانسیون منع و مجازات جرم نسل‌کشی^۲

ماده ۲ این کنوانسیون به‌طور مشخص از اقلیت‌های مذهبی نام برده است. این ماده در باب تعریف نسل‌کشی است و یکی از گروه‌های هدف را اقلیت‌های مذهبی می‌داند. ماده ۲ این کنوانسیون اقرار می‌دارد که «در معاهده فعلی مفهوم کلمه "نسل‌کشی" یکی از اعمال مشروحه ذیل است که به نیت نابودی تمام یا گروه‌های ملی و قومی و نژادی یا مذهبی ارتکاب گردد. این اعمال عبارت‌اند از قتل اعضای آن گروه و ...».

- کنوانسیون مبارزه با تبعیض در زمینه آموزش^۳

در ماده ۱ این کنوانسیون در باب تعریف تبعیض و در ماده ۵ در باب تأثیر آموزش بر تحمل و درک اقلیت‌ها، از اقلیت‌های مذهبی نام برده شده است. ماده ۱ این کنوانسیون اقرار می‌دارد که «در این کنوانسیون اصطلاح تبعیض شامل هرگونه تمایز، محرومیت، محدودیت یا اولویت است که بر اساس نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقیده سیاسی یا هر عقیده دیگری، خاستگاه اجتماعی یا ملی، وضعیت اقتصادی یا شرایط تولد به وجود می‌آید و ...». بند یک ماده ۵ نیز اقرار می‌دارد که «آموزش^۴ باید در جهت توسعه کامل شخصیت انسانی و تقویت احترام به حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین سوق داده شود که این خود به تفاهم، بردباری و دوستی میان تمامی ملل، گروه‌های نژادی و یا مذهبی کمک می‌کند و فعالیت‌های سازمان ملل در جهت تداوم صلح را ارتقاء می‌بخشد».

- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی

این میثاق علاوه بر ماده ۲ آن که به‌صورت عام به بحث عدم تبعیض مذهبی می‌پردازد، به‌طور خاص نیز در ماده ۲۷ به اقلیت‌های مذهبی اشاره کرده است. در این ماده، حق برخورداری آنان از فرهنگ و دین خاص خود به رسمیت شناخته شده

^۱ Convention on the Rights of the Child

^۲ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

^۳ Convention against Discrimination in Education

^۴ Education

است. ماده ۲۷ این میثاق اقرار می‌دارد که « در کشورهایی که اقلیت‌های نژادی، مذهبی یا زبانی وجود دارند، افراد متعلق به این اقلیت‌ها را نباید از حق تشکیل اجتماع با سایر اعضای گروه خود، بهره‌مندی از فرهنگ و ابراز و انجام فرایض دینی و کاربرد زبان خودشان محروم نمود».

اسناد اختصاصی مرتبط با آموزش اقلیت‌های دینی

– اعلامیه محو هر نوع ناپردباری و تبعیض بر اساس مذهب یا عقیده^۱

صدور این اعلامیه ریشه در سال‌های ابتدایی پس از جنگ جهانی دوم دارد. در اولین قدم، مجمع عمومی سازمان ملل، قطعنامه‌ای را در سال ۱۹۴۶ میلادی با این مضمون صادر کرد که منافع بشردوستانه با پایان دادن فوری به آزار و اذیت بر اساس تبعیض نژادی و مذهبی است (Keane & Waughray, ۲۰۱۷: ۳). پس از آن پیش‌نویسی توسط کمیته فرعی پیشگیری از تبعیض و حمایت از اقلیت‌ها^۲ تهیه شد. این پیش‌نویس در کمیسیون حقوق بشر^۳ ارائه و به بحث گذاشته شد (Taylor, ۲۰۱۲: ۲۳۷). در سال ۱۹۶۲ میلادی، کمیته سوم مجمع عمومی تصمیم گرفت که مسائل مربوط به تبعیض نژادی و مذهبی را از هم جدا کند و بر همین اساس در دو قطعنامه جداگانه، خواستار تهیه اعلامیه‌های پیشنهادی و کنوانسیون‌های جداگانه با موضوع تبعیض نژادی و عدم تحمل مذهبی شد (Keane & Waughray, ۲۰۱۷: ۴). هرچند کنوانسیون با عنوان اقلیت‌های مذهبی تصویب نشد اما سرانجام اعلامیه محو هر نوع ناپردباری و تبعیض بر اساس مذهب یا عقیده در ۲۵ نوامبر ۱۹۸۱ میلادی به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید (OHCHR, ۲۰۱۹). این اعلامیه بدون رأی‌گیری تصویب شد (United Nations, ۲۰۱۹a).

در این اعلامیه به‌طور کلی در سه ماده به آموزش اشاره شده است. بند یک ماده ۱ به حق آزادی فکر، وجدان و مذهب اشاره دارد. این حق شامل تدریس^۴ و تمرین^۵ مناسک مذهبی هست. بندهای اول و دوم ماده ۵ به حق والدین در انتخاب و ساماندهی آموزش‌های اخلاقی و مذهبی کودکان اشاره دارد. بندهای یک این ماده اقرار می‌دارد که «والدین یا در صورت مقتضی قیم‌های قانونی کودک حق دارند شیوه زندگی در خانواده را مطابق با مذهب یا عقیده خود و با توجه به آموزش اخلاقی که از نظر آن‌ها کودک می‌باید طبق آن تربیت شود، سازمان دهند». همچنین بند دوم نیز تأکید دارد که «هر کودکی به لحاظ مذهبی یا عقیدتی، حق دارد از آموزش و پرورشی مطابق با خواست والدین یا قیم‌های قانونی خود بهره‌مند شود و نمی‌توان او را در مورد مذهب یا عقیده، وادار به تدریسی کرد که مخالف با تمایلات والدین یا قیم‌های قانونی اوست. اصل محوری، منافع کودک است». در ماده ۶ نیز تعدادی از مصادیق مربوط به آزادی اظهار مذهب یا عقیده ذکر شده است.

^۱ The Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief

^۲ Sub Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities

^۳ United Nations Commission on Human Rights

^۴ Teaching

^۵ Practice

بند پنجم این ماده به یکی از مهم‌ترین مصادیق آن یعنی "تدریس آموزه‌های مذهب یا عقیده در مکان‌های مناسب با این هدف" پرداخته است.

– اعلامیه مربوط به حقوق افراد متعلق به اقلیت‌های ملی، نژادی، مذهبی و زبانی^۱

پس از صدور اعلامیه محو هر نوع نابرداری و تبعیض بر اساس مذهب یا عقیده، شرایط برای صدور اعلامیه‌ای جامع‌تر که دربرگیرنده حقوق اقلیت‌های مذهبی باشد در سال ۱۹۹۲ میلادی فراهم شد. بر همین اساس، اعلامیه حقوق اشخاص متعلق به اقلیت‌های ملی، قومی، مذهبی و زبانی در ۱۸ دسامبر ۱۹۹۲ میلادی و طی قطعنامه ۴۷/۱۳۵ با توافق اکثریت به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسید (United Nations, ۲۰۱۹b). به‌طور کلی ریشه تصویب اعلامیه مذکور در ماده ۲۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی قرار دارد. این ماده به حقوق اقلیت‌های نژادی، مذهبی یا زبانی می‌پردازد (Wheatley, ۲۰۰۵: ۴۳).

در این اعلامیه، یک ماده به‌صورت مستقیم و یک ماده به‌صورت غیرمستقیم به موضوع آموزش پرداخته است. در ماده ۴ به تعهدات دولت‌ها در راستای تدابیری که باید در جهت تحقق حقوق و آزادی‌های اقلیت‌ها اتخاذ نمایند، پرداخته شده است. بندهای سه و چهار این ماده به وظایف دولت در جهت حق آموزش به زبان مادری و حق آموزش برای آگاهی از ویژگی‌های خاص اقلیت‌ها از جمله اقلیت‌های مذهبی اشاره دارد. بند سه ماده ۴ اقرار می‌دارد که «دولت‌ها موظفاند در حد امکانات، تدابیر خاصی اتخاذ کنند تا افراد متعلق به اقلیت‌ها امکان یادگیری^۲ زبان مادری یا کسب آموزش به زبان مادری خود را داشته باشند» و بند چهار نیز بیان می‌دارد که «دولت‌ها موظفاند در صورت لزوم، تدابیری در زمینه آموزش اتخاذ کنند تا آگاهی از تاریخ، سنت‌ها، زبان و فرهنگ اقلیت‌هایی که در قلمروی آن‌ها به سر می‌برند، تشویق شود. افراد متعلق به اقلیت‌ها باید امکان یادگیری و شناخت جامعه در تمامیت آن را داشته باشند». علاوه بر این، بند چهار ماده ۲ نیز به‌صورت غیرمستقیم به مسئله آموزش اشاره دارد. بند چهار ماده ۲ مقرر می‌دارد که «اشخاص متعلق به اقلیت‌ها حق دارند انجمن‌های خود را تشکیل دهند و حفظ کنند». اقلیت‌ها برای حفظ و ادامه زندگی فرهنگی یا دینی خود می‌توانند انجمن‌ها، باشگاه‌ها یا مراکز فرهنگی از جمله نهادهای آموزشی یا دینی تشکیل و تأسیس کنند. بر همین اساس اقلیت‌های مذهبی نیز می‌توانند انجمن‌ها، باشگاه‌ها یا مراکز فرهنگی از جمله نهادهای آموزشی دینی تشکیل دهند.

زمینه صدور، ضرورت و اهمیت موضوع

^۱ Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities

^۲ Learn

مهم‌ترین دلایل صدور این اسناد، توجه به شرایط حاصل‌شده از جنگ جهانی دوم به‌منظور دستیابی به همکاری‌های بین‌المللی برای ترویج احترام به حقوق بشر بدون تمایز ناشی از نژاد، زبان، مذهب و عقیده است. اما مسئله توجه به حقوق اقلیت‌های مذهبی به خیلی قبل‌تر از اسناد صادره پس از جنگ جهانی دوم برمی‌گردد. در میان اسناد مهم بین‌المللی، برای اولین بار در معاهدات صلح وستفالی^۱ مصوب ۱۶۴۸ میلادی، به اقلیت‌های مذهبی اشاره شده است. این معاهدات به مسیحیان ساکن شاهزاده‌نشین‌هایی که فرقه‌شان مطابق با کلیسای رسمی نبود، حق انجام مناسک مذهبی را در ملاء عام و در ساعات مشخصی از روز اعطاء می‌کرد. بدین ترتیب این معاهدات، اولین مقررات در خصوص حمایت از اقلیت‌های مذهبی و تأمین آزادی انجام عبادات آن‌ها را تدوین کرد. علاوه بر این، معاهده برلین^۲ مصوب ۱۸۷۸ میلادی، وضعیت حقوقی ویژه‌ای به برخی از گروه‌های مذهبی اعطا کرد که بعدها در چارچوب جامعه ملل به‌عنوان الگویی برای نظام حقوقی اقلیت‌ها مورداستفاده قرار گرفت (اخوان، ۱۳۹۵: ۵۳). در اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه مصوب ۱۷۸۹ میلادی نیز از آزادی مذهبی به‌عنوان مهم‌ترین دستاورد مبارزه برای حقوق انسان نام‌برده شده است (فضائلی، کرمی و اسدی، ۱۳۹۶: ۱۲۹). پس از جنگ جهانی اول و تشکیل جامعه ملل، بازهم مسئله اقلیت‌ها به‌ویژه اقلیت مذهبی در دستور کار قرار گرفت. در آن زمان یک نظام بین‌المللی حمایت از اقلیت‌ها شکل گرفت. بدین‌صورت که در معاهداتی که بین دولت‌ها منعقد می‌شد، مقرر می‌گردید تا دولت‌هایی که در آن‌ها اقلیت‌هایی وجود دارند، نسبت به آن‌ها تبعیض روا ندارند و حق استفاده از زبان و مذهب خود را به آن‌ها بدهند. جامعه ملل به‌عنوان ضامن اجرای این تعهدات محسوب می‌شد و یک کمیته سه نفره از سوی جامعه ملل برای بررسی ادعاهای مربوط به نقض حقوق اقلیت‌ها تشکیل شده بود (زارعی، زینی‌وند و محمدی، ۱۳۹۲: ۵۴). همه این تلاش‌ها در چند سده اخیر و اتفاقات ناشی از جنگ‌های جهانی اول و دوم، زمینه‌ساز صدور اسناد متعدد در باب اقلیت‌های مذهبی شد که ضرورتی بنیادین داشت.

بررسی تأثیرات اسناد بر آموزش اقلیت‌ها در ایران و جهان

با توجه به اینکه اعلامیه‌های صادره از سازمان ملل الزام‌آور نیستند، در نتیجه در نگاه اول این اسناد از نفوذ و تأثیرگذاری چندانی برخوردار نیستند. اما نباید این نکته را فراموش کرد که این اعلامیه‌ها در نهادینه‌سازی هنجارها در عرصه بین‌المللی تأثیرگذار هستند. کما اینکه مفاد برخی از اعلامیه‌ها در اسناد الزام‌آور بین‌المللی رسوخ کرده و از این جهت رعایت آن‌ها بر دولت‌های عضو این اسناد الزامی شده است (Durham, ۱۹۹۹). هرچند تاکنون اعلامیه محو هر نوع ناپردباری و تبعیض بر اساس مذهب یا عقیده و اعلامیه مربوط به حقوق افراد متعلق به اقلیت‌های ملی، نژادی، مذهبی و زبانی، زمینه‌ساز تشکیل کنوانسیون مختص اقلیت‌های مذهبی و به‌ویژه در باب آموزش آن‌ها نشده است اما بازهم این اعلامیه‌ها، در مورد

^۱ Peace of Westphalia

^۲ Treaty of Berlin (formally the Treaty between Austria-Hungary, France, Germany, Great Britain and Ireland, Italy, Russia, and the Ottoman Empire for the Settlement of Affairs in the East)

حقوق اقلیت‌های مذهبی که بخشی از آن به موضوع آموزش مذهبی می‌پردازد بسیار کارا عمل نموده‌اند (Ghanea, ۲۰۰۳: ۹). به‌نوعی که این اعلامیه‌ها به عرف بین‌المللی تبدیل شده‌اند و مقررات آن‌ها در سطح بین‌الملل جاری است بدون آن‌که به‌مانند یک کنوانسیون الزام‌آور باشد (Durham, ۱۹۹۹). در نتیجه استانداردهای اساسی و رهنمودهایی که این اعلامیه‌ها برای اتخاذ اقدامات قانونی و سایر اقدامات لازم جهت حصول اطمینان از حقوق افراد متعلق به اقلیت‌های مذهبی در باب آموزش ارائه می‌دهند؛ دولت‌ها را به حمایت از اقلیت‌ها و دسترسی آنان به حقوق مختلف از جمله حقوق متصل به آموزش رهنمون ساخته است (Anonymous, ۲۰۱۹). همچنین صدور این اعلامیه‌ها و به‌ویژه اعلامیه ۱۹۹۲ میلادی، موجب تشکیل کارگروه از سوی کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۹۵ میلادی شد تا برای مشکلات مربوط به اقلیت‌ها راه‌حل ارائه شود و اقدامات بیشتری در مورد ارتقاء و حمایت از اقلیت‌ها به‌ویژه اقلیت‌های مذهبی مورد توجه قرار گیرد. علاوه بر این موقعیت کارشناس مستقل در مورد اقلیت‌ها توسط کمیسیون حقوق بشر در سال ۲۰۰۵ میلادی ایجاد شد تا گزارش‌های مربوط به اقلیت‌ها را به کمیسیون ارجاع دهد (OHCHR, ۲۰۱۲). در نتیجه با کنار هم قرار گرفتن این دو اعلامیه و سازوکارهای نظارتی ایجادشده توسط کمیسیون حقوق بشر، زمینه نفوذ و ترویج استانداردها و مقررات تضمین‌کننده حق آموزش برای اقلیت‌های مذهبی مهیا شد. همچنین سایر اسنادی که ذکر آن رفت و به‌طور صریح یا تلویحی بر حقوق اقلیت‌ها تأکید داشتند، موجبات ایجاد یک رژیم حقوقی نسبتاً جامع در باب حق آموزش اقلیت‌های دینی را فراهم کرده‌اند.

در ایران نیز منشور حقوق شهروندی به تاسی از برخی مواد اسناد ذکرشده، به برخی حقوق اقلیت‌ها در باب آموزش تأکید داشته است. ابتدا در ماده ۸ از حق برخورداری از فرصت‌های آموزشی بدون اعمال هرگونه تبعیض نام‌برده است. در ماده ۳۳ به حق شهروندان برای دسترسی آزادانه و بدون تبعیض در زمینه دسترسی و برقراری ارتباط و کسب اطلاعات و دانش در فضای مجازی اشاره دارد. ماده ۳۴ نیز در تکمیل ماده ۳۳ بر حق برخورداری شهروندان از مزایای دولت الکترونیک و تجارت الکترونیک، فرصت‌های آموزشی و توانمندسازی کاربران به‌صورت غیر تبعیض‌آمیز تأکید دارد. ماده ۹۷ منشور نیز به اهمیت و ترویج حق ارتباطات بین فرهنگی فارغ از تفاوت‌های قومی و مذهبی اشاره دارد. در نهایت ماده ۱۱۰ منشور به یکی از مباحث مطرح در اعلامیه‌ها اشاره دارد و بر اساس آن هیچ‌کس حق ندارد موجب شکل‌گیری تنفرهای قومی، مذهبی و سیاسی در ذهن کودکان شود یا خشونت نسبت به یک نژاد یا مذهب خاص را از طریق آموزش یا تربیت یا رسانه‌های جمعی در ذهن کودکان ایجاد کند. این پیش‌نویس منشور، علی‌رغم اینکه ضمانت اجرای مشخصی ندارد اما جنبه اعلامی آن و به‌ویژه همسویی نسبی با برخی مواد اسناد جهانی، زمینه‌ساز ورود استانداردهای معینی در حوزه آموزش اقلیت‌ها در ایران شده است.

منابع

فارسی:

۱. اخوان، منیره (۱۳۹۵). حقوق اقلیت‌ها در حقوق بین‌الملل و جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، سال دوم، شماره ۴، صفحات ۴۷-۷۰
۲. زارعی، بهادر، زینی‌وند، علی و محمدی، کیمیا (۱۳۹۲). حقوق اقلیت‌ها از منظر اسناد بین‌المللی، اسلام و قانون اساسی ج.ا. ایران، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، دوره سوم، شماره ۱، صفحات ۴۹-۷۰
۳. فضائلی، مصطفی، کرمی، موسی و اسدی، ثریا (۱۳۹۶). حمایت از اقلیت‌های مذهبی در نظام حقوقی اسلام و نظام بین‌المللی حقوق بشر، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، شماره ۱۱، صفحات ۱۱۳-۱۴۲
۴. لسانی، حسام‌الدین (۱۳۸۲). جایگاه اقلیت‌ها در حقوق بین‌المللی بشر (آخرین دستاوردها)، حقوق خصوصی، دوره اول، شماره ۳، صفحات ۱۲۹-۱۵۳

Latin:

۱. Anonymous (۲۰۱۹). Ethnic and racial minorities, SOCIAL PROTECTION & HUMAN RIGHTS Website, Available in: <https://socialprotection-humanrights.org/key-issues/disadvantaged-and-vulnerable-groups/minorities/>
۲. Durham, Cole (۱۹۹۹). Freedom of Religion or Belief: Laws Affecting the Structuring of Religious Communities, Organization for Security and Co-operation in Europe Website, Available in: <https://www.osce.org/odihr/۱۶۶۹۸?download=true>
۳. Ghanea, Nazila (۲۰۰۳). The Challenge of Religious Discrimination at the Dawn of the New Millennium: The ۱۹۸۱ UN Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief: Some Observations, Leiden, Springer & Dordrecht
۴. Jayawickrama, Nihal (۲۰۰۲). the Judicial Application of Human Rights law National, Regional and International Jurisprudence, Cambridge, Cambridge University press
۵. Keane, David & Annapurna Waughray (۲۰۱۷). Fifty Years of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination: A Living Instrument, Oxford, Oxford University Press
۶. OHCHR (۲۰۱۲). Promoting and Protecting Minority Rights, The Office of the High Commissioner for Human Rights Website, Available in: www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-۱۲-۰۷_en.pdf

٧. OHCHR (٢٠١٩). Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, The Office of the High Commissioner for Human Rights Website, Available in:
www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ReligionOrBelief.aspx (٢٣ May ٢٠١٩)
٨. Taylor, Paul (٢٠١٢). Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practice, Cambridge, Cambridge University Press
٩. UNITED NATIONS (٢٠١٩a). Resolutions adopted by the General Assembly at its ٣٦th session, Dag Hammarskjöld Library Website, Available in:
<http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/36>
١٠. UNITED NATIONS (٢٠١٩b). Resolutions adopted by the General Assembly at its ٤٧th session, Dag Hammarskjöld Library Website, Available in:
<http://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/47>
١١. Wheatley, Steven (٢٠٠٥). Democracy, Minorities and International Law, Cambridge, Cambridge University Press